

**Universiteit
Leiden**
The Netherlands

Alexander Gogel (1765-1821): grondlegger van de Nederlandse staat
Postma, J.K.T.

Citation

Postma, J. K. T. (2017, February 14). *Alexander Gogel (1765-1821): grondlegger van de Nederlandse staat*. Uitgeverij Verloren, Hilversum. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/45861>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/45861>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/45861> holds various files of this Leiden University dissertation

Author: Postma, J.K.T.

Title: Alexander Gogel (1765-1821): grondlegger van de Nederlandse staat

Issue Date: 2017-02-14

12 Gogel tijdens en na de Oranje-omwenteling

DE ORANJE-OMWENTELING

Op 9 november 1813 staken de eerste kozakken-verkenners de oostgrens van Overijssel over bij Gramsbergen en Hardenberg. Ze werden gevolgd door Pruisische troepen.¹ De Fransen begonnen weg te trekken en er ontstond een gezagsvacuüm. Gogel ontving daarover uit verschillende delen van het land bezorgde berichten van zijn ambtenaren. Bij de elite van allerlei politieke richtingen, vooral in de steden, bestond een grote angst voor het gewone volk.² Overal vormden in de loop van november de notabelen tijdelijke besturen die vooral onlusten onder de bevolking moesten voorkomen. Deze besturen namen een neutrale, maar vooral afwachtende houding aan. Zij onderkenden dat een keuze voor Oranje het risico van gewelddadigheden door het gewone volk kon beperken. Hun angst was echter dat een Oranjerevolutie uit de hand zou lopen.³ Voor de ordehandhaving was er wel de Nationale Garde, die in het voorjaar van 1813 door de Fransen was opgericht en die voor een groot deel gerekruteerd was uit de plaatselijke burgerij. Deze Garde vormde echter vaak een onzekere factor.⁴ Bovendien was er de vrees dat de Fransen zouden terugkeren. Als afschrikwekkend voorbeeld wees men naar Hamburg waar de Fransen aanvankelijk in maart 1813 door de Russen waren verjaagd. Na enige tijd kwamen ze terug en herstelden ze hun gezag met veel représailles onder de bevolking. En dan was er ten slotte nog de vraag wat de geallieerde mogendheden na een overwinning over Nederland zouden beslissen. Zouden zij de keuze voor Oranje wel goedkeuren? Rust en orde bewaren zonder politiek te kiezen, was dan ook het parool van de bestuurders.

Vanuit Amsterdam rapporteerde Gogel regelmatig aan zijn chef in Parijs, minister Gaudin, waarbij hij zich intussen erg ongerust toonde.⁵ Hij schreef dat er in Nederland valse geruchten circuleerden dat Napoleon was afgezet en zelfs dat de keizer dood zou zijn. Hij was ronduit gealarmeerd, toen in de nacht van 14 op 15 november Molitor, de Franse bevelhebber, onverwacht de hoofdstad verliet. De

1 Uitterhoeve, *Haagse bluf*, 274.

2 Ibidem, 358.

3 Lok, *Windvanen*, 51; Te Velde, *Over het begrijpen van 1813*, 17.

4 Uitterhoeve, *Haagse bluf*, 360.

5 Gogel aan Gaudin, 16 november 1813, NA, Gogel, inv.nr. 158, ook in GAGN, deel 6, band 2, 1517-1518.

Fransman was bang dat hij in Amsterdam, met een hem vijandig gezinde bevolking, klem zou komen te zitten. Hij legerde zijn troepen in Utrecht, van waaruit hij zich gemakkelijker naar het zuiden zou kunnen terugtrekken. Daardoor ontstond in Amsterdam een gezagsvacuüm en het gevolg was een schrikreactie bij de gezeten burgerij. Eerst bleef het op 15 november in Amsterdam nog vrij rustig, maar in de late middag begonnen de eerste geweldplegingen. Gogel meldde dat in de avond de oproerigheid in de stad toenam. Wachthuisjes van de douane werden in brand gestoken en overheidsgebouwen geplunderd. Job May, die de avond tevoren in Den Haag met Van Hogendorp over acties in Amsterdam had overlegd, nam de leiding bij het oproer.⁶

Gogel liet zijn kantoren door zijn ambtenaren beschermen.⁷ Ook maakte hij zich zorgen over zijn eigen veiligheid en over zijn persoonlijke bezittingen.⁸ 's Avonds overlegde Lebrun in het paleis op de Dam met Gogel en een aantal burgers 'met goede intenties' over de ontstane situatie.⁹ Lebrun bood Gogel aan dat deze zich in zijn huis op de Herengracht bij de Brouwersgracht zou terugtrekken. Na het overleg verliet Lebrun in de vroege ochtend van 16 november de stad, evenals de Franse bestuursfunctionarissen D'Alphonse, De Celles en Devilliers.¹⁰ Lebrun vertrok naar Utrecht waar hij zijn functie overdroeg aan Molitor. Hij reisde de volgende dag door naar Gorkum en zou daarna Holland voorgoed verlaten.¹¹

In de loop van de ochtend van 16 november dacht menigeen aan een afrekening, erger nog dan die met de patriotten in 1787, terwijl er ook het gevaar was dat de armen zich tegen de rijken zouden keren.¹² 's Middags vroeg Gogel schriftelijk assistentie aan Gijsbert van Brienen, de commandant van de Nationale Garde, voor de bescherming van zijn kantoren en van het pand aan de Herengracht waar hij zelf op dat moment verbleef.¹³ Blijkbaar was hij op het aanbod van Lebrun ingegaan. Maar er kwam geen reactie van Van Brienen en Gogel was op zijn eigen mensen aangewezen voor de bewaking van zijn gebouwen. Terugkijkend stelde hij vast: 'La ville était exposée à une anarchie complète.'¹⁴ Hij schetste ook Canneman een beeld van de situatie: 'Gy ziet reeds dat ik noch leef. Deze dagen zijn verschrikkelijk geweest en het is noch niet over.'¹⁵ Verder meldde hij nog: 'Mijn vrouw en kinderen zijn wel, de laatste zijn zedert twee dagen buiten mijn oog geweest. Mijne woning is noch onaangeroerd gebleven. Zo ook St. Joris, waar ik deeze tuschen de rapporten, interruptiën, zonder tal etc. schrijf. Plunderen, verbranden en vernielen was gisteren aan de orde van de dag'. Vooral overheidsgebouwen moesten het ont-

6 Uitterhoeve, *Haagse bluf*, 31.

7 Gogel aan Lebrun, 15 november 1813, NA, Gogel, inv.nr. 158; Gogel aan Gaudin, 16 november 1813.

8 Lebrun aan Napoleon, 16 november, resp. 17 november 1813, in: *GAGN*, deel 6, band 1, 300-301, resp. 302-303.

9 Lebrun aan Gogel, 15 november 1813, NA, Gogel, inv.nr. 158.

10 Joor, *De Adelaar en het Lam*, 497.

11 Naber, *De inlijving*, 290.

12 Uitterhoeve, *Haagse bluf*, 33.

13 Gogel aan Van Brienen, commandant van de Nationale Garde, 16 november 1813, NA, Gogel, inv.nr. 158, ook in *GAGN*, deel 6, band 2, 1518.

14 Gogel aan Gaudin, 17 november 1813, NA, Gogel, inv.nr. 158, ook in *ibidem*, 1519-1520.

15 Gogel aan Canneman, 16 november 1813, ook in *BW*, 617.

gelden, maar het huis op de Herengracht was nog ‘vrij’. Gogel meldde ook dat er een provisioneel bestuur was aangesteld, dat de orde moest handhaven.

Op dinsdagavond 16 november trad inderdaad een voorlopig en neutraal stadsbestuur aan, waarin vele Amsterdamse bevolkingsgroepen vertegenwoordigd waren, dat zich alleen tot taak stelde om de orde te handhaven.¹⁶ Dat lukte, in de loop van de nacht herstelden ordebewaarders de rust. Gogel was nog niet van plan te vertrekken, maar hij trof de volgende dag wel voorbereidingen om de leiding van het Syndicaat van Holland over te dragen. Hij liet daartoe de raad van het Syndicaat op 17 november in een buitengewone vergadering bijeenkomen. Door de onrust in de stad kwamen slechts zestien van de dertig leden opdagen. Gogel wees op ‘den onrustigen Staat, waarin zich de stad Amsterdam bevind’, die hem zou kunnen beletten zijn functie uit te oefenen. Op zijn voorstel ging de raad daarna over tot de benoeming van een vicepresident, de raadsleden kozen unaniem voor Willink.¹⁷ Als teken van de veranderde tijden werd dit keer het – nog door Gogel ondertekende – verslag van deze bijeenkomst in het Nederlands gesteld. Dat was voor het eerst in het bestaan van het Syndicaat. Daarvoor waren de verslagen steeds in het Frans.

Gogel had Voûte en Six gesproken, die ook op hun post bleven.¹⁸ De vier Hollandse leden van het gouvernement-generaal, Gogel, Voûte, Six en Mollerus, bleven in de dagen daarna individueel functioneren. Ze gingen niet over tot het uitroepen van een gezamenlijk interimbestuur voor de Hollandse departementen. Daarmee liet Gogel de kans voorbij gaan om terug te keren naar een Bataafse republiek met een neutrale status, die hij enkele maanden later als een ideaalbeeld zou schetsen. Het uitroepen van een Hollands interimbestuur kwam op dat moment echter in zijn ogen neer op een revolutionair, tegen Napoleon gericht bewind. Daarvoor was hij nog te veel gebonden aan het Franse gezag. Wellicht zag hij ook in dat hij door zijn positie in de napoleontische bureaucratie te weinig politiek gezag had om hierin het voortouw te nemen. Omdat zijn binding met het Franse gezag hem politiek verlamde, speelde Gogel in november 1813 geen actieve rol. Met zijn vroegere politieke geestverwanten in de sociëteit Doctrina in Amsterdam had hij geen contact meer, de leden waren weinig Fransgezind of zelfs anti-Frans.

Gogel nam waar dat op 17 november in Amsterdam alles stil was geworden, ‘gisteren zijn geen nieuwe disordres gepleegd [...] Men kent geen partijschap en hoopt meester te blijven’.¹⁹ Gogel stuurde die dag een brief aan Appellius in Parijs om hem ervan op de hoogte te stellen dat de intermediaire stadsregering in Amsterdam slechts als doel had de rust te herstellen en dat er geen revolutionaire oogmerken waren. Appellius bracht deze geruststellende boodschap aan de Franse autoriteiten over, die dit wel wilden aanvaarden, maar die ook een dreigement uitten, ‘dog – zoo de gevolgen dit mogten tegenspreken zoude de uitkomst bitter zijn’. Hij leef-

16 Uitterhoeve, *Haagse bluf*, 37.

17 Notulen van de buitengewone vergadering van (de raad van) het Syndicaat op 17 november 1813, NA, Syndicaat van Holland, inv.nr. 1.

18 Gogel aan Gaudin, 17 november 1813.

19 Gogel aan Canneman, 18 november 1813, ook in *BW*, 618.

de met Gogel mee: 'Ik gevoel hoe verschrikkelijk uw toestand geweest is, gelukkig hebt gij moed en bedaardheid en zult u dus redden. Ik hoop zoo het noodig mocht worden dat gij ons zult kunnen rejoignen.'²⁰

Gogel probeerde intussen enig overzicht te krijgen. 'Ik ben nu bezig op zommige geëvacueerde administratiën ordre te stellen en zal langzamerhand de débris bijeenbrengen. Alles is bij mij wel', schreef hij op 18 november aan Canneman.²¹ De rust zou echter niet van lange duur zijn, voorspelde hij dezelfde dag in een brief aan Gaudin. Hierin kwam hij ook nog eens terug op de politieke fouten die er volgens hem waren gemaakt, zoals bij de reactie op de oproeren in april 1813.²²

De onzekere situatie zou nog een week voortduren. Willem de Clercq gaf de stemming onder de gegoede burgerij van Amsterdam weer in zijn dagboek: 'wij zijn [...] in 't geheel nog niet overtuigd dat de geallieerde mogendheden het met ons eens zijn om de prins van Oranje hier weder in het bewind te herstellen [...] alles is zoo verward dat men nog geen blijkbaar vooruitzicht op redding kan voelen'.²³ De burgerij was nog steeds bang dat de Fransen konden terugkeren en met harde hand hun gezag zouden herstellen. Dat was zeker niet denkbeeldig, op 23-24 november zou zich bij de 'ramp van Woerden' een Franse wraakactie onder de burgerbevolking voltrekken, nadat de stad aanvankelijk was ingenomen door een Oranjegarde vanuit Den Haag.²⁴

In Den Haag hielden Van Hogendorp en de zijnen de gang van zaken in Amsterdam nauwlettend in het oog. De gebeurtenissen in beide steden, het grote, politiek belangrijke Amsterdam en het toen dorpse, veel kleinere Den Haag, gingen op elkaar inwerken en veroorzaakten een kettingreactie. Nadat op 16 november 's avonds laat berichten over het Amsterdamse oproer en de vlucht van Lebrun Den Haag hadden bereikt, ontstond daar een politieke stroomversnelling. Van Hogendorp en enkele geestverwanten bekenden openlijk kleur; zij spraken zich door het dragen van Oranjekokardes uit voor een terugkeer van het Oranjehuis. In een brief aan Gaudin meldde Gogel dat in Den Haag de graaf van Limburg Stirum, 'se nommant gouverneur de la part du prince d'Orange', een proclamatie had uitgevaardigd en dat Van Hogendorp samen met vijf oud-regenten een aantal collega's uit de periode voor 1795 had opgeroepen voor een bijeenkomst op 18 november bij hem thuis.²⁵ Gogel zag de gebeurtenissen in Den Haag – al was het vanaf een afstand – politiek scherp: 'Il parait donc que c'est à la Haye que s'organise un gouvernement révolutionnaire.'

Van Hogendorp speelde op 17 november hoog spel door uit naam van de prins van Oranje, met wie hij geen contact had en die op dat moment geen enkele status had, Van Limburg Stirum te benoemen tot militaire gouverneur van Den Haag. Deze proclameerde dat een 'Provisionele Regering' zou optreden 'totdat Zijne

20 Appellius aan Gogel, 22 november 1813, NA, Gogel, inv.nr. 158, ook in *GAGN*, deel 6, band 2, 1529.

21 Gogel aan Canneman, 18 november 1813.

22 Gogel aan Gaudin, 18 november 1813, inv.nr. 158, ook in *GAGN*, deel 6, band 2, 1521-1522, ook aangehaald in Joor, *De Adelaar en het Lam*, 189.

23 Aantekening 23 november 1813, De Clercq, *Dagboek*, deel 3, 287.

24 Uitterhoeve, *Haagse bluf*, 139-149.

25 Gogel aan Gaudin, 19 november 1813, NA, Gogel, inv.nr. 158, ook in *GAGN*, deel 6, band 2, 1524.

Hoogheid Zig in Eygen Persoon aan ons vertonen zal'. De proclamatie beloofde verder 'aan den geringsten eenen dag van vreugde en vrolijkheid op stads kosten', maar waarschuwde ook aan 'elk die zou willen rooven en plunderen dat de zwaarste straffen op hem zal vallen.' Van Hogendorp liet in Den Haag ook nog een al eerder door hem opgesteld anoniem vlugschrift verspreiden met de tekst: 'Oranje Boven. Holland is vrij. [...] De oude tyden komen wederom, Oranje boven!'²⁶

Gogel was zeker niet de enige die bleef geloven in de keizer en trouw bleef aan het Franse bewind. Op 17 november, de dag dat Van Hogendorp zich openlijk voor Oranje uitsprak, schreef bijvoorbeeld rechter Warin, die zich als lid van een Amsterdamse delegatie in Parijs bevond, aan opperrechter Van Maanen dat de keizer vertrouwen inboezemde 'door zijne onwankelbaarheid'. Warin stond als broer van een gardist d' honneur die gevankelijk naar de garnizoensplaats Metz was afgevoerd, kritisch tegenover de Fransen, maar meende toch dat Napoleon wel gebruik zou weten te maken 'van de groote vermogens die Frankrijk nog bezit'. Verder nam hij het dreigement van de keizer ernstig, die over Holland gezegd had, dat hij eerder het land aan het water terug zou geven dan het af te staan.²⁷

Gogel ontving van zijn Haagse vrienden De Bordes en Canneman intussen geruststellende berichten. De Bordes, advocaat-generaal van het gerechtshof in Den Haag, schreef op 18 november aan Gogel, dat hij tot zijn vreugde van Canneman had gehoord, dat 'het toneel van losbandigheid te Amsterdam waarvan zulke treurige geruchten herwaarts overkomen, geene nadelige gevolgen voor u gehad heeft [...] Alhier hebben wij, ofschoon getuigen van vele zotheden, egter niets diergelijks ondervonden. Het Hof neemt nog geregeld deszelfs functiën waar'.²⁸ De Bordes zal met zijn zotheden op de gebeurtenissen hebben bedoeld die Gogel als revolutionair bestempeld had. Ook Canneman beklemtoonde op 18 november in een brief aan Gogel dat in Den Haag 'alles gunstiger is gesteld. De rust is niet gestoord, niemand is molest gedaan'.²⁹ Hij berichtte verder, dat die dag op de bijeenkomst met oud-regenten bij Van Hogendorp thuis niets beslissends was gebeurd. Een dag later had hij daar nog niets van vernomen 'als de plegtige betuiging dat men partij-schap en factiegeest afzweerd'.³⁰ Van Hogendorp had door deze bijeenkomst die hij als een voorlopige Staten-Generaal zag, een plakkaat willen doen uitvaardigen waarin – in de woorden van Colenbrander – het keizerlijk Nederland in het niet verzonk en het regime van voor 1795 'provisioneel' weer opdook.³¹ Van Hogendorp viel in deze dagen terug op nogal archaische denkbeelden, wat zijn politieke uitstraling bepaalde.³² Gogel las de proclamatie en het vlugschrift van 17 november twee dagen later in de kranten.³³ Van Hogendorps samenkomst met de oud-regen-

26 Proclamatie en vlugschrift aanwezig in NA, Gogel, inv.nr. 158, ook in BG, deel 4, 236-239.

27 Warin aan Van Maanen, 17 resp. 19 november 1813, NA, Van Maanen, inv.nr. 53, ook in GAGN, deel 6, band 3, 1704, resp. 1734.

28 De Bordes aan Gogel, 18 november 1813, NA, Gogel, inv.nr. 158, ook in GAGN, deel 6 band 2, 1522.

29 Canneman aan Gogel, 18 november 1813, NA, Gogel, inv.nr. 158, ook in BW, 617-618.

30 Canneman aan Gogel, 19 november 1813, NA, Gogel, inv.nr. 158, ook in BW, 619-620.

31 Aantekening van Colenbrander bij Tellegen, *De wedergeboorte*, 301, verwijst naar BG, deel 4, 245.

32 Uitterhoeve, *Haagse bluf*, 101-102.

33 *Haagsche Courant*, 19 november 1813, ook afgedrukt in Joor, *De Adelaar en het Lam*, 498.

ten en zijn vlugschrift met de tekst ‘De oude tyden komen wederom, Oranje Boven!’ versterkten bij Gogel de indruk dat Van Hogendorp en de zijnen er vooral op uit waren om met de prins van Oranje ook het ancien régime van voor 1795 te herstellen en de verworvenheden van de Bataafse revolutie terug te draaien.³⁴ Dat beeld zou Gogels positie verder bepalen.

Van Hogendorp kreeg de voorzichtige oud-regenten niet mee in zijn avontuur. De bijeenkomst van 18 november werd een fiasco. Toch zette hij de zaken verder op scherp. Hij stuurde de volgende dag twee afgezanten, Jacob Fagel en Hendrik de Perponcher, naar de prins van Oranje met het verzoek naar het vaderland terug te keren. Dit zorgde in Engeland voor een doorbraak. Castlereagh die tot dan toe Willem Frederik aan het lijntje had gehouden, zegde nu concrete steun toe. De diplomaat Clancarty werd per direct tot ambassadeur in de Nederlanden benoemd.

Intussen vervoege de Leidse hoogleraar Kemper zich bij Van Hogendorp. Hij was van origine een patriot, die in 1806 gewaarschuwd had tegen de komst van Lodewijk Napoleon en die wars was van het napoleontische bewind. Samen met Falck die als secretaris van de bijeenkomsten fungeerde, wist hij Van Hogendorp ervan te overtuigen dat ook oud-patriotten moesten worden uitgenodigd.³⁵ Een vergadering met een verruimde samenstelling op zaterdag 20 november leidde echter evenmin tot iets. Van Hogendorp en Van der Duyn van Maasdam zetten nu met zijn beiden toch door. In een proclamatie stelden zij vast dat de ‘regeringsloosheid’ voor de deur stond en dat zij zich daarom constitueerden tot een Algemeen Bestuur. Al met al was er sprake van een ‘orangistische staatsgreep’.³⁶

OVERDRACHT VAN GOGELS FUNCTIES

Gogel beperkte zich intussen tot het gaande houden van de lopende zaken. In zijn rapport van 20 november toonde hij zich tevreden over zijn medewerkers: ‘personne n’a manqué a son poste de jour ni de nuit’. Ook was hij nu tevreden over de ‘force armée’ die in Amsterdam de orde handhaafde en zijn bureaus en woning bewaakte.³⁷ Over de toekomst maakte hij zich geen illusies meer, hij schreef Gaudin dat hij een paspoort zou vragen om naar Frankrijk te reizen zodra dat nodig was. Een week later was het zover!

Gogel deed geen poging de Oranjerevolutie tegen te houden. Toch dachten enkele anderen wel aan een alternatief voor Oranje. Fennekol, die samen met Gogel in 1797 deel had uitgemaakt van het bestuur van de Sociëteit voor Eenheid en Ondeelbaarheid, overlegde met verschillende mensen over een alternatief voor Oranje. Hij zag de gebeurtenissen in Den Haag als ‘eene complete reactie van 1795’.³⁸

34 Van Zanten stelt ten onrechte dat Gogel in de terugkeer van de stadhouderlijke familie de beste oplossing zag: Van Zanten, *Schielijk*, 39.

35 Naber, *Kemper*, 92.

36 Van den Berg en Vis, *De eerste honderdvijftig jaar*, 185.

37 Gogel aan Gaudin, 20 november, NA, Gogel, inv.nr. 158, ook in *GAGN*, deel 6, band 2, 1526.

38 Fennekol aan Wiselius, 24 november 1813, NA, Wiselius, inv.nr. 5, ook in *GAGN*, deel 6, band 3, 1756-1760.

Hij achtte het mogelijk dat andere mogendheden dan Engeland en Frankrijk in de toekomst een neutraal Nederland zouden willen. Dat zou een prins van Oranje uitsluiten. Herstel van de Bataafse Republiek zou het gemakkelijkst zijn om een neutrale status te bereiken. Fennekol zag ‘de blindeman’ Schimmelpenninck als een concreet alternatief voor de prins van Oranje. Als republikeinse patriot van de oude stempel beschouwde hij het eenhoofdige gezag van een raadpensionaris wel als een bezwaar, maar dat moest maar aanvaard worden, omdat met het alternatief van Oranje het federalisme zou terugkeren. ‘Met een burgerlijke president à la Noord-America’ zou er ‘eene kalme en wel geen doode, maar toch rustige republiek’ ontstaan. Fennekol wilde in een later stadium ook Gogel benaderen.

Deze zag echter hoe versnipperd en verdeeld de pro-republikeinse krachten waren. Zijn goede vriend en geestverwant Canneman bijvoorbeeld zou een belangrijke rol gaan spelen in het Oranjekamp. Canneman die sinds 1811 directeur der directe belastingen in het departement der Monden aan de Maas (Zuid-Holland) was, schreef op 18 en 19 november nog vertwijfelde brieven aan Gogel vol zelfbeklag over zijn slechte gezondheid en moeilijke positie. Hij maakte zich zorgen over de kritieke situatie, ‘de positie der publieke ambtenaren is belabberd’.³⁹ Verder had hij naar zijn zeggen weinig contacten: ‘Ik hoor van niets en vermijde ook in aanraking te komen’.⁴⁰ In werkelijkheid was hij goed op de hoogte van de meningsverschillen bij de voorbereiding van de vergadering van 20 november bij Van Hogendorp en besloot hij steun te verlenen aan de koers van Falck en Kemper, die kritiek hadden op het ontwerp-plakkaat van Van Hogendorp. Canneman was de eerste actieve napoleontische bestuurder die toenadering zocht tot het Oranjekamp. Hij was bezorgd over de politieke situatie, hij wilde dat het in de Bataafs-Franse tijd opgebouwde overheidsapparaat zou blijven functioneren. Waarschijnlijk speelde ook zijn ambitie een rol.⁴¹ Zonder dat Canneman dat aan Gogel liet blijken, vertelde hij aan Collot d’Escury, een buurman van Van Hogendorp, dat hij bereid was om aan de ‘grootte zaak mede te werken’. Hij zou dat ‘meer bedekt’ doen, omdat hij door zijn functie bij het Franse gouvernement ‘de handen minder ruim had’. Hij verzocht Collot dit aan zijn buurman door te geven en aan hem een memorie te overhandigen die handelde over de continuering van de overheidsactiviteiten, in het bijzonder van de belastinginning.⁴²

Op zondag 21 november werd Canneman door Van Hogendorp ontvangen. Toen ze Cannemans memorie bespraken was er een emotioneel intermezzo. Van Stirum kwam met enkele officieren en manschappen van de Nationale Garde binnen om Van Hogendorp op te roepen het voorlopige landsbestuur op zich te nemen. Deze deelde toen mee dat hij en Van der Duyn van Maasdam zich de vorige dag al aan het hoofd van een provisioneel bestuur hadden geplaatst door een pro-

39 Canneman aan Gogel, 18 november 1813.

40 Canneman aan Gogel, 19 november 1813.

41 Van Leeuwen-Canneman, ‘Elias Canneman en de terugkeer van de prins van Oranje’, 204-205; *Briefwisseling*, xlv.

42 Steur (ed.), ‘November 1813, een handschrift van Collot d’Escury’, 219-220. De memorie van Canneman is niet teruggevonden.

Afb. 22 Bijeenkomst ten huize van Van Hogendorp op 21 november 1813, door Jan Willem Pieneman, ca. 1828, Rijksmuseum, Amsterdam, SK-A-1558-00. Rechts van de tafel zit Van Hogendorp, achter hem staat Van der Duyn van Maasdam en naast hem staat Van Limburg Stirum, wijzend naar de officieren. Links aan de tafel zit Canneman, in werkelijkheid was Van der Duyn van Maasdam niet aanwezig.

clamatie op te stellen. 'Nadat ik rondgegaan was om met alle die edele mannen de handen te schudden, vatte de heer Canneman de mijne met aandoening aan, en was van dit oogenblik af geheel werkzaam voor de goede zaak'.⁴³ Het gesprek werd voortgezet en Van Hogendorp bood Canneman het beheer der financiën aan. Cannemans persoonlijke verhouding tot Gogel liet echter niet toe om de post aan te nemen, zolang Gogel die zelf niet geweigerd had. Gogel was de expert, had grote bestuurlijke ervaring en had een goede reputatie in de Amsterdamse wereld van handel en geld. Canneman adviseerde Van Hogendorp dan ook om Gogel te vragen de financiën op zich te nemen. Van Hogendorp stemde met Cannemans voorstel in en vroeg hem een brief aan Gogel te ontwerpen. Ook verzocht Van Hogendorp aan Canneman om in de lijn van zijn eigen memorie een algemene proclamatie en enkele brieven op te stellen: 'Bevangen met de koorts kwam hij dienzelfden avond bij mij, las mij alle gestelde stukken voor, die ik zonder eenige verandering

43 BG, deel 4, 397-398.

tekende en inzonderheid die merkwaardige proclamatie van den 21 november tot verbreking van het Franse juk.' Van Hogendorp kende grote betekenis toe aan deze gebeurtenis: 'Deze omstandigheid dat zulk een proclamatie is gesteld door een patriot en onveranderd getekend door een prinsman zal ik altijd beschouwen als het verbond tussen twee partijen thans zo vereenigd, dat hunne namen niet meer bestaan'.

De proclamatie had een geheel andere inhoud dan het niet-uitgevaardigde reactionaire plakkaat dat Van Hogendorp aan de bijeenkomst van 18 november had willen voorleggen. In de proclamatie stond dat alle ambtenaren op hun post moesten blijven en dat alle weigerachtigen zouden worden beschouwd als verraders van het vaderland.⁴⁴ Cannemans oogmerk was dat het Algemeen Bestuur hiermee de ambtenaren van hun eed aan Napoleon ontsloeg, hen tegelijkertijd in hun functie handhaafde en hen bond aan de bestaande wetgeving. De proclamatie was van groot belang voor de koers van Van Hogendorp. Ze maakte het praktisch mogelijk om de napoleontische ambtenaren in dienst te houden en zo het bureaucratisch-centralistische erfgoed van de Bataafs-Franse tijd te bewaren. Kemper en Falck hadden in deze zin ook al op Van Hogendorp ingesproken, maar de bureaucraat Canneman wist de formulering te vinden, die in de ambtelijke praktijk nodig was. Hij gaf daarmee aan onze geschiedenis 'een vaste wending', zoals Verberne het zou noemen.⁴⁵ Het was de tweede maal dat Canneman een essentiële bijdrage leverde aan een staatkundige verandering. In 1804-1805 had hij bemiddeld tussen Schimmelpenninck en Gogel, en mede daardoor was toen een nieuw bewind tot stand gekomen. Nu had hij Van Hogendorp tot een verandering van zijn koers bewogen die het mogelijk maakte dat de nieuwe vorst de napoleontische erfenis overnam.

De brief aan Gogel die Canneman had opgesteld, en Van Hogendorp en Van der Duyn van Maasdam zouden ondertekenen, sloot aan bij de tekst van de proclamatie en begon voorkomend.⁴⁶ Alleen Gogel werd in staat geacht om als hoofd van de financiën alles zijn geregelde loop te laten hernemen. Zijn kennis van zaken en langjarige ervaring waren bekend bij de briefschrijvers en ze rekenden op zijn vaderlandse ijver en krachtige ondersteuning. Omdat er inkomsten nodig waren, moest Gogel maatregelen nemen om de belastingkantoren te heropenen en de belastingen te innen. De bestaande wetten zouden voorlopig van kracht blijven. De Nederlandse ambtenaren van de directe belastingen waren in functie gebleven, maar niet de Franse ambtenaren van de accijnzen en de zegelrechten, hier was er sprake van een 'totale stremming' en Gogel zou die stagnatie door maatregelen moeten opheffen.

Daarna veranderde de toonzetting van de brief en kreeg deze een dwingend en zelfs dreigend karakter. 'Geene consideratien mogen iemand in dezen stand van zaken weerhouden om ons de hand te bieden. Wij stellen UHedgestr. dan ook aan de Hooge Regering, aan de Hollandsche Natie, verantwoordelijk voor de schro-

44 Gedrukt exemplaar in NA, Canneman (1904), inv.nr. 24, ook in BG, deel 4, 258-262.

45 Verberne, *Gogel en de uniteit*, 7, zie ook Uitterhoeve, *Haagse bluf*, 109.

46 Van der Duyn van Maasdam en Van Hogendorp aan Gogel, 21 november 1813, NA, Gogel, inv.nr. 158, ook in BG, deel 4, 337-339.

melijke gevolgen, die uit het langer voortduren van dezen staat van anarchie en desordre kunnen en toekomstig moeten voortvloeijen, indien zulks niet illico gestuit wordt.’ En daarna volgde een formeel gestelde opdracht: ‘Wij gelasten en autoriseeren UHEdgestr. des noods bij dezen om dat alles en meerder te doen, wat wij omtrent onze bedoelingen en tot bereiking van dezelve hiervoren hebben geëveloppeerd.’ De ultimatieve bewoordingen waren zodanig, dat zonder meer van ‘een sommatie’ sprake was en ze waren zelfs in lijn met de zinsnede uit de proclamatie dat alle weigerachtigen als landverraders zouden worden beschouwd.⁴⁷ Van Hogendorp schreef later dan ook, dat Canneman een brief aan Gogel had opgesteld ‘om zijnen dienst te eischen onder straf van hoogverraad’.⁴⁸ Wellicht was het door tijdnood dat Cannemans brief aan Gogel qua toon en inhoud sterk leek op de proclamatie. Hij kon echter weten dat die Gogel in het verkeerde keelgat zou schieten. De ‘sommatie’ had alleen maar een averechts effect. Het is echter de vraag of een brief met een vriendelijker toon wel invloed zou hebben gehad op Gogel. Deze constateerde immers tezelfdertijd verbaasd dat men in Den Haag ‘de plus loin en plus loin’ ging. Men liet daar tot zijn verbijstering de gewapende macht zelfs trouw zweren aan de prins van Oranje!⁴⁹

Niet alleen Gogel, ook vele anderen hadden ernstige bedenkingen. Er bestond weinig neiging bij de Amsterdammers om Den Haag te volgen, het algemene bestuur te erkennen en de banden met de Fransen te verbreken. Zo schreef de toch niet erg Fransgezinde Röell aan Van Maanen, dat de gebeurtenissen in Den Haag hem ‘zoo wonderlijk en wild’ voorkwamen, ‘dat ik er somtijds aan twijffele, of ik wel ter deeg wakker ben’.⁵⁰ Hij voegde daar nog aan toe dat het voorlopige bestuur in Amsterdam zich terecht slechts als taak had gesteld de rust te bewaren, men volgde ‘het Haagsche voetspoor’ niet. Van Maanen reageerde: ‘Ik voor mij, mijn waarde vriend, zie de zaken zeer zwart in en kan voor de gevolgen beven. Alle bejaarde, verstandige lieden die ik zie denken er alzoo over’. Hij vond de proclamatie van 21 november ‘een zeer zonderling stuk’ en vroeg zich ten slotte af wat er zou gebeuren als de Franse troepen terug kwamen of ‘ook wel, gelijk mij gansch niet onwaarschijnlijk voorkomt, indien de gecoaliseerde mogendheden er eens anders over mochten denken?’⁵¹

Canneman probeerde in deze dagen bij Gogel de indruk te wekken dat hij in een zware tweestrijd verkeerde. Op 24 november suggereerde hij dat hij, na drie dagen weigeren, uiteindelijk met tegenzin aan de uitnodiging van Van Hogendorp tot overleg gevolg had gegeven.⁵² Collots verslag memoreerde echter dat Canneman zelf met het zenden van zijn memorandum het initiatief voor een gesprek had genomen, wat deze niet vermeldde. Hij durfde er tegenover Gogel niet voor uit te komen dat hij een politieke ommezwaai had gemaakt.

47 Van Leeuwen-Canneman, ‘Elias Canneman en de terugkeer van de prins van Oranje’, 209.

48 *BG*, deel 5, 27.

49 Gogel aan Gaudin, 21 november 1813, inv.nr. 158, ook in *GAGN*, deel 6, band 2, 1526-1527.

50 Röell aan Van Maanen, 21 november 1813, *NA*, Van Maanen, inv.nr. 53, ook in *GAGN*, deel 6, band 3, 1739-1740.

51 Van Maanen aan Röell, 22 november 1813, *NA*, Röell, inv.nr. 120, ook in *ibidem*, 1740-1741.

52 Canneman aan Gogel, 24 november 1813, *NA*, Gogel, inv.nr. 158, ook in *BW*, 620-621.

Canneman verzuchtte dat hem de post van financiën was aangeboden, maar dat hij naar Gogel had verwezen. Daarna volgde de merkwaardige zin: 'Ik heb daarmee tot heden tijd gewonnen, maar wat zal, wat moet ik verder doen? Men zal met de ambtenaren tot dwang komen.' Impliciet ging hij er dus vanuit dat Gogel wel zou weigeren en dat hijzelf vervolgens onder zware druk zou komen te staan. Hij vermeldde verder dat in Amsterdam het gerucht ging dat hij zelf de post al had aangenomen, maar 'ik laat zulks overal tegenspreken en heb geen de minste lust om een rol te spelen'. Op dezelfde dag benoemde het Algemeen Bestuur hem tot adviseur voor de financiën, 'om ons bij alle voorkomende zaken van advies te dienen'.⁵³

Canneman probeerde niet persoonlijk om Gogel te overreden op zijn post te blijven en het Oranjebewind te gaan dienen. Dat was een andere opstelling dan in de jaren 1804-1805 toen hij ettelijke malen zware druk op Gogel uitoefende om de ministerspost onder Schimmelpenninck te aanvaarden. Waarschijnlijk speelde in 1813 zijn eigen ambitie een rol. Het kan ook zijn dat hij inzag dat de kans nihil was dat zijn vriend een functie zou accepteren onder een Oranjebewind dat deze als illegaal en reactionair beschouwde. Hij zal Van Hogendorp hebben geadviseerd toch een officiële uitnodiging te verzenden, omdat het bewind zich dan ten opzichte van de financiële wereld had gerechvaardigd. De eerste maal – in 1804-1805 – was zijn verbondenheid met Gogel verstevigd door zijn optreden, de tweede maal – in 1813 – gingen de beide vrienden een geheel verschillende koers varen.

Na ontvangst van de ultimatieve brief stuurde Gogel per kerende post een kort antwoord. Hij constateerde dat hij nog niet uit zijn betrekkingen van staatsraad en intendant was ontslagen, zodat hem geen andere keus overbleef dan 'de orders van het Gouvernement te vragen' waarmee hij uiteraard de Franse autoriteiten bedoelde.⁵⁴ De brief bevatte geen afkeurend woord over de staatsgreep en geen expliciete weigering. Gogel stelde zich op als non-politicus, die geen vrijheid had zelf een besluit te nemen. Hij stuurde Gaudin een afschrift van de brief van Van der Duyn van Maasdam en Van Hogendorp en schreef dat hij geen moment had getwijfeld over zijn reactie, die hij ook in afschrift meestuurde.⁵⁵ In Gogels korte verslag klonk verbazing door dat Van Hogendorp en Van der Duyn van Maasdam hem wilden 'verordonneren' uit naam van de Prins van Oranje.

Hij vertrok naar Utrecht om te overleggen met generaal Molitor, ook omdat er sterke geruchten waren, dat de Fransen de macht in Holland zouden overdragen. Hij geloofde deze geruchten niet, anders zou hij daarover toch wel zijn ingelicht? Op 23 november was Gogel terug in Amsterdam waar hij zag dat de politieke spanning toenam, er waren geruchten over ingrijpende gebeurtenissen en veel mensen vreesden nieuwe relletjes.⁵⁶ Enkele bedreigingen brachten Gogel ertoe de

53 Besluit Algemeen Bestuur, 24 november 1813, in: *GAGN*, deel 6, band 3, lxxxii.

54 Gogel aan Van der Duyn van Maasdam en Van Hogendorp, 22 november 1813 (afschrift), NA, Gogel, inv. nr. 158, ook in *BG*, deel 4, 339.

55 Gogel aan Gaudin, 22 november, Gogel, inv.nr. 158, ook in *GAGN*, deel 6, band 2, 1529-1530.

56 Een aantal gebeurtenissen in de periode 23 november-2 december zijn door Gogel beschreven in zijn uitvoerige brief aan Gaudin van 2 december 1813, NA, Gogel, inv.nr. 158, ook in *BG*, deel 4, 339-341, daar met onjuiste datum van 9 december 1813. In deze brief schreef Gogel wel uitdrukkelijk dat hij de aangeboden functie 'geweigerd' had.

nacht door te brengen in het huis van zijn zakenrelatie D'Arripe. Slechts vier of vijf personen wisten van dit geheime toevluchtsoord.

Diezelfde dag kwam Wiselius met een aantal andere leden van de sociëteit *Doctrina* bijeen. Ze concludeerden dat ze met het provisionele stadsbestuur, dat zich tot dan toe neutraal had opgesteld, wilden overleggen om 'deze stad een andere houding te doen aannemen'.⁵⁷ Binnen *Doctrina* bezon men zich al enige tijd op de politieke toekomst. Het republikeinse plan dat Fennekol ook aan Wiselius had voorgelegd, wees hij af.⁵⁸ Wiselius wenste een Oranje-omwenteling en een constitutionele monarchie. Hij zag deze staatsvorm zelfs als de beste waarborg tegen een te grote macht van de aristocratie.⁵⁹ Diezelfde avond gingen Wiselius en Kraijenhoff met het stadsbestuur overleggen, maar dat bleef aarzelen.⁶⁰ Kraijenhoff was aangezocht als militair commandant van Amsterdam, hij had enkele dagen eerder als eerste hoge militair de eed van trouw aan Napoleon per brief opgezegd. Gogel zal, toen hij van deze gebeurtenis hoorde, hebben teruggedacht aan de avond van 19 januari 1795, toen hijzelf samen met Wiselius en Kraijenhoff het toenmalige stadsbestuur onder druk had gezet, maar dan wel tegen een heel andere politieke achtergrond.

De volgende dag rond zeven uur 's ochtends meldden tweehonderd kozakken zich bij de Muiderpoort. Dat had een politieke doorbraak tot gevolg. Binnen enkele uren erkende het provisionele Amsterdamse stadsbestuur het gezag van het Algemeen Bestuur van Van Hogendorp en Van der Duyn van Maasdam en van zijn twee Amsterdamse commissarissen-generaal, Kemper en Fannius Scholten. De laatste twee benoemden Kraijenhoff tot gouverneur van Amsterdam.

Hoe onverwacht de politieke ontwikkeling in de laatste tien dagen was verlopen, bewijst een briefje aan de vrouw van Gogel. Zij was lid van het bestuur van de *Société de la Charité Maternelle*, die zich bezighield met de ondersteuning van behoeftige kraamvrouwen. Het briefje van 13 november kondigde aan dat een vergadering van het bestuur die twee dagen later zou worden gehouden, werd uitgesteld naar 24 november. De vergadering zal uiteindelijk wel niet zijn doorgegaan. De dames hadden op de dag dat de kozakken Amsterdam binnentrokken wel andere zaken aan hun hoofd. Dat gold zeker voor de vrouw van Gogel.⁶¹

Gogel zag de gebeurtenissen op 24 november als beslissend en besloot zijn functies neer te leggen. Hij schreef aan Willink dat het moment gekomen was dat deze het voorzitterschap van het Syndicaat op zich moest nemen.⁶² Gogel gaf verder zijn medewerkers bij de intendance opdracht om hun werk voort te zetten, mandateerde zijn secretaris-generaal Noël Simons om de lopende zaken af te handelen en vertrok opnieuw naar zijn geheime verblijfplaats.⁶³

De dag erna stuurden de Amsterdamse commissarissen Fannius Scholten en

57 Uitterhoeve, *Haagse bluf*, 158-159.

58 Fennekol aan Wiselius, 4 december 1813, NA, Wiselius, inv.nr. 5, ook in *GAGN*, deel 6, band 3, 1760-1762.

59 Wiselius aan Van Hogendorp, 1 december 1813, in: *BG*, deel 4, 387-389, inzh. 388.

60 Uitterhoeve, *Kraijenhoff*, 264, 271-272.

61 Bestuur van de *Société* aan C. Gogel-Van Hasselt, 13 november 1813, NA, Gogel, inv.nr. 156.

62 Notulen buitengewone vergadering van de raad, 25 november 1813, NA, Syndicaat van Holland, inv.nr. 1.

63 Gogel aan Gaudin, 2 december 1813.

Afb. 23 Het kamp van de kozakken buiten de Muiderpoort, november 1813, door François Joseph Pfeiffer (II), 1813, Rijksmuseum, Amsterdam, RP-T-00-1852.

Kemper een missive dat zij Gogel wilden bezoeken, maar zijn waarnemer Noël Simons meldde dat hij Gogel niet van dit voornemen op de hoogte kon stellen, ‘wjl zijn tegenwoordig verblijf mij onbekend is’. Vervolgens liet Fannius Scholten aan Noël Simons weten dat men Gogel toch zou willen zien, omdat men hem nog steeds als hoofd van de Financiën wilde behouden. Weliswaar zou ook Caneman aan het bestuur gaan deelnemen, maar men had ‘den kundigen en cordaten Gogel noodig en kon hem niet missen’.⁶⁴ Zijn reputatie was in handelskringen onaangetast; de commissarissen rapporteerden aan het Algemeen Bestuur dat het aanblijven van Gogel ‘op de Beurs van Amsterdam een zeer gunstige invloed zou hebben’.⁶⁵

Intussen was algemeen bekend geworden, dat Gogel het verzoek had gekregen in dienst van het nieuwe bewind te treden, en ook dat zijn antwoord was dat hij zijn ‘keizerlijke meester’ op de hoogte zou stellen.⁶⁶ In Amsterdam bestond begrip voor zijn opstelling. Zelfs nadat het Amsterdamse bestuur zijn politieke draai had genomen, meende Röell dat Van Maanen eenzelfde besluit als Gogel zou moeten nemen omdat deze, gelet op zijn verplichtingen, de nieuwe eed terecht had geweigerd.⁶⁷

Gogels vrouw Cato was erg bezorgd over haar man, zoals blijkt uit een briefje aan zijn geheime adres. ‘Ik berust in alles wat gij mijn waarde besloten hebt met

64 Verslag van Noël Simons, NA, Gogel, inv.nr. 158, ook in GAGN, deel 6, band 2, 1533.

65 Commissarissen-generaal aan Algemeen Bestuur, 26 november 1813, in: GAGN, deel 6, band 3, cxx.

66 Van Maanen aan Röell, 25 november 1813, NA, Röell, inv.nr. 120, ook in ibidem, 1764-1766.

67 Röell aan Van Maanen, 25 november 1813, NA, Van Maanen, 53, ook in ibidem, 1766.

volkomen onderwerping, als overtuigd zijnde, dat het bij u de vrugt eener bedaarde overweging is, maar ik kan niet ontveinzen dat het mij zeer smertlijk valt.’ Ze had een koffer ingepakt, ‘Ik heb hier nog genoeg voor u, om u te verschoonen, ook nog twee pakjes tabak, ik zal zien of ik de hoed met witte veeren hier heb.’ Gogel had zijn plan om te vertrekken naar Parijs nog niet algemeen bekend gemaakt, want Cato schreef dat haar ouders dezelfde dag nog langs zouden komen en ze vroeg zich af of ze die wel op de hoogte mocht stellen van Gogels voornemen. Ze eindigde met: ‘Myn hart is te vol om meer te schryven’.⁶⁸

Zaterdag 27 november keerde Gogel tegen de avond terug naar huis. Een van de commissarissen, Fannius Scholten, kwam hem dezelfde avond nog opzoeken en probeerde hem alsnog over te halen om in functie te blijven. Gogel volhardde in zijn weigering en vroeg om een paspoort voor een reis naar Parijs. Hij wees op de diensten die hij gedurende vele jaren aan het vaderland had bewezen, maar voelde zich verplicht ‘om tot het lichaam waarvan ik lid ben terug te keeren’.⁶⁹ De commissarissen brachten daarover rapport uit aan het Algemeen Bestuur: ‘Wij hebben met den heer Gogel een zeer lange conferentie gehad, ZEd.G. was als particulier geenzints tegen de principes onzer herstelling, dog begreep als staatsraad eerst zijne demissie te moeten vragen – en dat wel in een plaats onder beheer des keyzers.’⁷⁰ Zij hadden gemeend hem een paspoort niet te kunnen weigeren. Gogel had zich in het gesprek als non-politicus opgesteld. Hij benadrukte blijkbaar zo sterk dat zijn weigering uit zijn ambtelijke verplichtingen voortvloeide, dat hij bij de commissarissen de onjuiste indruk vestigde dat hij als particulier geen bezwaar tegen het nieuwe bewind had en alleen naar Parijs wilde om ontslag te vragen. Hij zou daar echter nog vier maanden blijven als buitengewoon lid van de Conseil d’État. Pas na de val van Napoleon in april 1814 zou hij ontslag vragen.

Nu de kogel door de kerk was, schreven Kemper en Fannius Scholten in hun dagrapport dat zij Noël Simons hadden aangesteld als waarnemend intendant en dat een ministerie van Financiën dringend nodig was. Zij noemden Canneman de aangewezen man om dat ministerie te leiden. Intussen had Van Hogendorp in dezelfde geest al een brief aan beide commissarissen geschreven. Nog onkundig van het gesprek met Gogel schreef hij op 28 november vanuit Den Haag: ‘Is Gogel schuil in Amsterdam of vertrokken? Mij dunkt in het laatste geval, dat wij maar hoe eer zoo beter Canneman moeten nemen. Wij hebben volstrekt iemand nodig.’⁷¹ Een dag later werd Canneman door het Algemeen Bestuur tot commissar-

68 Cato Gogel-Van Hasselt aan Gogel, z.d (25 t/m 27 november), NA, Gogel, inv.nr. 158, deels bij *GAGN*, deel 6, band 2, 1533 noot. Het briefje moet geschreven zijn in de periode 25 t/m 27 november, ze wist toen immers niet of ze Gogels voornemen om naar Parijs te gaan aan haar ouders kon vertellen. Ze heeft het briefje aan zijn schuiladres gestuurd, het was geadresseerd aan ‘Monsieur, Monsieur D’Arripe, chez lui’. Op 27 november was Gogel weer thuis en maakte hij zijn voornemen om te vertrekken bekend. Colenbrander vermeldt een onjuiste datum 28 november (*GAGN*, deel 6, band 2, 1533), terwijl Vles ten onrechte denkt dat Gogel het briefje in Breda heeft ontvangen (Vles, *Gogel*, 209).

69 Gogel aan Kemper en Fannius Scholten, 27 november 1813, NA, Gogel, inv.nr. 158, ook in *GAGN*, deel 6, band 2, 1533-1534.

70 Kemper en Fannius Scholten aan het Algemeen Bestuur, 29 november 1813, in: Jorissen, *De omwenteling van 1813*, deel 2, 80-81.

71 Van Hogendorp aan de commissarissen in Amsterdam, 28 november 1813, in: *BG*, deel 4, 343-344.

ris-generaal van Financiën benoemd. In de preambule van het benoemingsbesluit dat door hemzelf was opgesteld, noemde Canneman de afwezigheid van Gogel als reden van zijn benoeming.⁷² Fannius Scholten meende dan wel dat Gogel geen bezwaar had tegen het Oranjobewind, toch verwachtte het Bestuur blijkbaar niet dat Gogel de functie later wel zou aanvaarden.

VERTREK VAN GOGEL UIT AMSTERDAM

Op de ochtend van 29 november vertrok Gogel uit Amsterdam naar Breda, waar hij op 1 december aankwam. Onderweg stuurde hij minister Gaudin vanuit Lage Zwaluwe het verzoek om aan de keizer voor te leggen of hij naar Parijs moest komen of in Breda moest blijven om daar verdere orders af te wachten. Gogel meldde dat hij onderweg geen vijandelijke troepen had gezien, afgezien van twintig kozakken.⁷³ Hij berichtte verder dat Voûte en Six voorlopig op hun posten bleven.

In Breda aangekomen had Gogel tijd om Gaudin uitvoerig over zijn ervaringen in te lichten.⁷⁴ Met enige verwondering constateerde hij dat men hem op zijn reis alle respect had betuigd waarop hij recht meende te hebben. Hij zag de bevolking overal bezig met haar dagelijkse werkzaamheden en indien men niet de kleur oranje had gedragen zou men niet vermoed hebben dat er iets aan de hand was. Hij ging nog eens in op de gebeurtenissen op de beruchte 24 november, de dag van de overgang van Holland naar 'son ancien gouvernement'. Met de komst van de kozakken in Amsterdam op die dag was er volgens Gogel geen sprake meer van een tussenregering, maar werd een revolutie uitgevoerd en had al wat keizerlijk was, opgehouden te bestaan. Sindsdien was er zoveel gebeurd dat men wel kon zeggen dat de revolutie voltooid was, op de enkele plekken na die nog bezet waren door de Franse troepen. Gogel oordeelde, ook door de gesprekken die hij onderweg had gevoerd, dat Holland voor Frankrijk verloren was of in elk geval zonder een langdurige en bloedige strijd niet te herwinnen was. Men zou in afwachting zijn van toegezegde Engelse hulp. Gogel meldde ten slotte dat op dat moment in Breda verteld werd dat de prins van Oranje vergezeld van enige lijfwachten 'eergisteren' in Den Haag was aangekomen.

Toen Gogel zijn brief aan Gaudin schreef, was de prins van Oranje intussen al van Den Haag naar Amsterdam doorgereisd. Canneman speelde een belangrijke rol bij de voorbereiding van de ontvangst van de vorst in de hoofdstad. Op de dag dat de prins in Scheveningen landde, had Canneman als commissaris-generaal een gesprek met Van Hogendorp over het opnieuw invoeren van het oude douanestelsel waarover hij met handelskringen in Amsterdam overleg ging voeren. Ze spraken af dat Canneman in de hoofdstad tevens 'de uitroeping van de prins tot de sou-

72 Besluit Algemeen Bestuur van 29 november 1813, nr. 1, NA, Canneman (1904), inv.nr. 1, ook in *GAGN*, deel 6, band 3, xcii. Zie Van Leeuwen-Canneman, 'Elias Canneman en de terugkeer van de prins van Oranje', 209.

73 Gogel aan Gaudin, 30 november 1813, NA, Gogel, 158, ook in *GAGN*, deel 6, band 2, 1534.

74 Gogel aan Gaudin, 2 december 1813.

vereiniteit' zou bewerkstelligen.⁷⁵ Canneman stuurde daarover direct een ijlbrieff aan Kemper en Fannius Scholten.⁷⁶ Hij reisde naar Amsterdam en 's avonds om elf uur werd op de Dam de komst van de prins bekend gemaakt in bewoordingen waarin toch vooral een terugkeer naar het stadhouderschap doorklonk.⁷⁷ De volgende ochtend, op 1 december, voegde Kemper daar echter in een proclamatie aan toe dat het volk 'Willem den Eersten' als 'Souverein Vorst van het vrije Nederland' uitriep.⁷⁸ Deze nam weer een dag later in Amsterdam de regering op zich door in het paleis op de Dam de proclamatie te tekenen. Dit laat nog eens zien dat Canneman zich niet alleen met het technische werk van zijn departement bezighield, maar ook optrad als enthousiast wegbereider van Willem I. Op zijn verkenning in Amsterdam kwam Canneman op het idee dat het de populariteit van de nieuwe vorst ten goede zou komen als deze het voormalige Stadhuis op de Dam aan het gemeentebestuur terug zou geven. Daarmee zou de 'razende inval van den dwazen Lodewijk' teniet worden gedaan.⁷⁹ Willem Frederik gaf gevolg aan deze suggestie en deed mededeling van zijn besluit aan het stadsbestuur dat het aanbod aanvaardde.⁸⁰ De Britse gezant Clancarty drong er daarna echter in opdracht van minister Castlereagh sterk op aan dat de nieuwe vorst op zijn minst enkele maanden per jaar in de belangrijkste stad van het land zou doorbrengen. Dat leidde ertoe dat het gebouw ten behoeve van de vorst in bruikleen kwam bij het rijk.⁸¹

De bemoeienissen van Canneman zullen Gogel zonder twijfel in Breda of later in Parijs ter ore zijn gekomen. Gogel kon hem moeilijk verwijten dat hij zijn nieuwe functie aanvaardde. Gogel adviseerde immers tal van anderen op hun post te blijven. Wel kon hij Canneman het enthousiasme kwalijk nemen waarmee deze zich vanaf 21 november voor het nieuwe Oranjabewind inzette, terwijl Canneman daar eerder ook een geharnast tegenstander van was geweest.⁸² Er zijn geen aanwijzingen dat Gogel en Canneman elkaar daarna nog hebben ontmoet dan wel schriftelijk contact hebben gehad. Gogel noemde Canneman ook niet in zijn brieven aan anderen. Feitelijk kwam er in november 1813 een einde aan de jarenlange, zeer hechte vriendschap.

Gogel was niet de enige die naar zijn eed van trouw aan Napoleon verwees. Vooral voor een aantal officieren telde de eed aan de keizer zwaar.⁸³ Zo legde na november 1813 admiraal Ver Huell, die het opperbevel over het vlootteskader bij Texel voerde, de herhaalde oproepen van Willem I om zich over te geven naast zich neer. Pas op 14 mei 1814 capituleerde hij. Thorbecke verdedigde later zijn op-

75 Colenbrander, *Inlijving en Opstand*, 307-308.

76 Canneman aan Kemper en Fannius Scholten, 30 november 1813, in: *BG*, deel 4, 372.

77 Uitterhoeve, *Haagse bluf*, 216.

78 Jorissen, 'De Fransche tijd', 230.

79 Canneman aan Falck, 1 december 1813, in: *GAGN*, deel 6, band 3, 1779.

80 Brugmans, *Van raadhuys tot paleis*, xlvii-lviii.

81 Pas in december 1935 nam de gemeenteraad het definitieve besluit het gebouw voor tien miljoen gulden te verkopen aan het Rijk dat het gebouw daarna permanent als paleis aan het Koninklijk Huis beschikbaar stelde, De Liagre Böhl, *Wibaut de Machtige*, 376-379.

82 Van Leeuwen-Canneman, 'Elias Canneman en de terugkeer van de prins van Oranje', 208.

83 Turksma, *Generaals in Bataafs-Franse dienst, 177-178*.

treden en vond het gedrag van Ver Huell zeer te rechtvaardigen.⁸⁴ Ook Appelius schreef in een steunbetuiging aan Gogel, toen deze in Breda verbleef, dat hij het niet had kunnen begrijpen als zijn collega-staatsraad 'in eens eed en verplichting uit het oog had verloren'.⁸⁵ Toch is het de vraag of de afgelegde eed bij Gogel de doorslag gaf. Gogel was weliswaar opgevoed door een officier uit het Staatse leger, maar er zijn geen aanwijzingen van invloed in dit opzicht. En in juni 1798 had hij er geen been in gezien om zelf een staatsgreep te plegen en plaats te nemen op de daardoor vrijkomende regeringszetel. Gogels opstelling in november 1813 lijkt vooral ingegeven door het idee dat de terugkomst van Oranje het 'ancien gouvernement' van de periode voor 1795 zou herstellen. Dat was af te lezen uit zijn brieven aan Gaudin van november 1813. Ook de prins van Oranje zelf begon een proclamatie van 30 november met de tekst 'Waarde landgenooten, na eene scheiding van negentien jaren', terwijl hij daarna ook nog de voor Gogel afschrikwekkende woorden gebruikte: 'de oude tijden zullen weldra herleven'.⁸⁶ Tekenend is ook dat het Algemeen Bestuur in zijn correspondentie de benaming prins Willem de Zesde gebruikte.⁸⁷

Het nieuwe Oranjabewind vroeg Gogel om zijn deskundigheid, men had hem nodig om het vertrouwen in het nieuwe regiem te vestigen. Daar had hij politiek geen zin in, hij sprak zich niet expliciet uit en hij presenteerde zich weer eens als de non-politicus, de ambtenaar die door zijn eed gebonden was aan Napoleon. Door zich als non-politicus voor te doen, ontkwam hij zonder moeilijkheden aan een functie die hij politiek beslist niet wilde. In werkelijkheid gaven de politieke aspecten de doorslag. Ook nu was hij weer de meest politieke van de napoleontische functionarissen. Hij was een van de weinigen die een functie onder het nieuwe Oranjabewind kreeg aangeboden en deze weigerde.⁸⁸ In dit opzicht was Gogel een atypische figuur voor de overgang van de Bataafs-Franse tijd naar de restauratiemonarchie. Hij behoorde niet tot de windvanen, dat wil zeggen de mensen die zonder aarzelen van het napoleontische bestuur naar het bewind van Willem I overgingen. Wel legde Gogel zich er in november 1813 bij neer dat er geen haalbaar alternatief was voor het Oranjabewind. Daarvoor waren de republikeinse krachten te veel versnipperd. Ze waren niet zo sterk dat ze de komst van de vorst konden tegenhouden. Het Oranjehuis werd na de eerste aarzelingen van de elite door alle lagen van de bevolking verwelkomd.⁸⁹ Bovendien zag hij in dat hij zelf te veel het symbool was van het bonapartisme om als bindend element te dienen voor een herleefde Bataafse Republiek.

Met zijn weigering om het beheer van de financiën onder het Oranjabewind voort te zetten, bepaalde Gogel de koers voor de laatste periode van zijn leven. Hij volgde daarbij eenvoudig zijn politieke voorkeur, zoals hij dat ook had ge-

84 Thorbecke, *Historische Schetsen*, 153-154.

85 Appelius aan Gogel, 6 december 1813, NA, Gogel, inv.nr. 158, ook in *GAGN*, deel 6, band 2, 1535.

86 NA, Canneman (1904), inv.nr. 24.

87 Bijv. Van Hogendorp aan H. Fagel, 17 november 1813, in: *BG*, deel 4, 262.

88 Lok, *Windvanen*, 158.

89 Jan Drentje, 'Oranje boven', 58.

daan bij de staatsgreep in juni 1798 en bij zijn ontslag als agent in november 1801. Gogel had zijn gehele leven het ancien régime met zijn privileges en belemmeringen willen opruimen. Daarvoor was de hulp van Frankrijk nodig geweest, aangezien Engeland en Pruisen het ancien régime steunden. Vooral de Engelsen waren voor Gogel de ervvijand. Wellicht speelde daar zelfs nog een persoonlijke reden mee, namelijk het sneuvelen van zijn oom, vice-admiraal Crul, in 1781, door een verraderlijk optreden van de Engelse vloot. Bij Gogel won de oude afkeer van de coalitie van Oranje en Engeland. Gogel ging daarbij af op het beeld van Van Hogendorps herstel van het oude politieke klimaat. Als men geen rekening houdt met deze afkeer is zijn opstelling moeilijk te begrijpen, zoals Schama terecht opmerkt. Als deze daar echter aan toevoegt, dat Gogel als altijd ‘the helpless victim of a tyrannical integrity’ was, wordt de Britse historicus het slachtoffer van zijn barokke schrijfstijl.⁹⁰ Gogel maakte immers juist een bewuste politieke keuze, gevoed door een afkeer die sterk emotioneel was. Het vormde opnieuw een duidelijk keerpunt in zijn leven.

Gogels positie verschilde sterk van de opstelling van Van Maanen. Zij waren tijdens de Inlijving de twee belangrijkste Nederlandse napoleontische functionarissen, maar ze waren wat hun houding ten opzichte van het nieuwe Oranjabewind betreft tegenpolen. Matthijs Lok heeft Van Maanen als het prototype van de windvaan genomen.⁹¹ Van Maanen was een juridische technocraat die alle wisselingen in de Bataafs-Franse tijd had overleefd en van de ene op de andere dag overging naar het bewind van Willem I, toen dat eenmaal gevestigd was. Hij zou de nieuwe vorst bovendien gedurende zijn gehele koningschap dienen. Hij beriep zich erop dat hij het Recht vertegenwoordigde, dat uiteraard onder alle regimes een objectieve handhaver nodig had. Gogel daarentegen toetste de regimes aan zijn eigen politieke doelstellingen. Van Maanen koos in november 1813 aanvankelijk noch partij voor de Fransen noch voor Oranje, terwijl Gogel zich van meet af aan zonder meer tegen de Oranje-omwenteling keerde en trouw bleef aan de keizer.

Bij Gogel speelde niet zozeer een persoonlijke verknochtheid aan Napoleon mee. Hij had wel respect voor de keizer, maar had altijd veel kritiek gehad op diens benadering van Nederlandse belangen. Gogel verschilde daarin van Ver Huell en Dirk van Hogendorp. Bij deze twee militairen, die lang in Franse dienst bleven, speelde de persoonlijke dienstbaarheid aan de keizer wel een belangrijke rol. Dat was voor Willem I de reden om hen een functie te weigeren, toen ze na het verdwijnen van Napoleon toch de wens uitspraken om alsnog in zijn dienst te treden.⁹² Gogel was een van de zeer weinige Nederlanders die zelf de beslissing namen om niet onder Willem I te gaan werken.

Toch blijft de vraag waarom hij naar Frankrijk vertrok en niet in Nederland

90 Schama, *Patriots and Liberators*, 644.

91 Lok, *Windvanen*, 7-9.

92 Willem I nam andere opperofficieren die na Napoleons val uit Franse dienst of geallieerde krijgsgevangenschap naar het vaderland terugkeerden, wel op in zijn krijgsmacht. Aanvankelijk kregen zij geen vitale posten, maar dat werd anders bij de acute militaire dreiging vanaf Napoleons terugkeer in maart 1815, zie Gabriëls, ‘Betrouwbaar of bekwaam’.

bleef om daar af te wachten hoe de toekomst van het land er uit zou gaan zien. Hij zag het verblijf in Parijs als tijdelijk, zijn vrouw Cato en kinderen bleven achter in Amsterdam. Het was geen vlucht; als hij had gewild was hij immers door Van Hogendorp in de rijen van de nieuwe bestuurders opgenomen. Ook voor het opnieuw beginnen van een bedrijf was het beter geweest als hij in Nederland was gebleven, zoals bijvoorbeeld Saportas hem onder ogen bracht. Zonder twijfel speelde het respect voor de Conseil d'État, het Franse instituut waar hij deel van uitmaakte, een rol. Hij beschouwde het buitengewone lidmaatschap als een zeer eervolle functie. Bovendien was er een inkomen aan verbonden, voor Gogel een belangrijke factor, nu hij geweigerd had zijn Nederlandse functies voort te zetten en hij zijn bedrijf al eerder geliquideerd had. Een afkeer van de politieke gang van zaken zal de doorslag hebben gegeven. De oud-patriot vertrok, omdat het volgens hem in Nederland geheel de verkeerde kant op ging. Deze politieke gevoelens dreven hem naar Parijs. Hij wilde daar de verdere gebeurtenissen afwachten.

Begin december 1813 ontving Gogel een bericht van Gaudin dat de keizer hem in Parijs verwachtte.⁹³ Enkele dagen later vertrok hij naar de Franse hoofdstad. Gogels houding werd kort daarna gehekeld in een pamflet tegen de Fransgezinden. Het anonieme geschrift *Brieven van A. aan Z.* keerde zich fel tegen de continuering van napoleontische ambtenaren in hun posten. De auteur had het beter gevonden als deze bonapartisten samen met 'dien fraaijen Gogel' naar Parijs waren vertrokken.⁹⁴ Tegelijkertijd wraakte het geschrift Gogel, omdat deze zijn vaderland in 1806 'reeds voor tijtels en eereampten verkocht en deszelfs onafhankelijkheid ver-raadde'. De pamflettist was niet erg consistent want enkele pagina's eerder merkte hij op dat mannen die onder Lodewijk Napoleon hadden gediend, niets te verwijten viel, omdat diens bewind 'Hollandsche vrijheid en onafhankelijkheid ademde, en den naam van Holland trachtte eer aan te doen.'⁹⁵ De brochure was geschreven door Bilderdijk, die bij de uitgave was bijgestaan door Valckenaer.⁹⁶ Beiden hadden zelf boter op hun hoofd. Bilderdijk was als hofdichter en bibliothecaris in dienst geweest van Lodewijk Napoleon. Ook schreef hij in 1806 nog een lofdicht op de keizer.⁹⁷ Valckenaer gaf regelmatig adviezen aan Lodewijk Napoleon. Hij liet zich tijdens de Inlijving weliswaar niet met het Franse bewind in, maar nog op 20 november 1813 uitte hij zich vijandig en laatdunkend over de Oranjerevolutie van Van Hogendorp.⁹⁸ Blijkbaar hadden beide pamflettisten iets goed te maken. De brochure maakte opgang, na korte tijd waren er 800 exemplaren verkocht. In regeringskring werd ze echter afgekeurd en in de openbare mening vond ze evenmin bijval. Het verketteren was toen in Nederland niet populair. De brochure lokte wel

93 Gaudin aan Gogel, 6 december 1813, NA, Gogel, inv.nr. 158, ook in *GAGN*, deel 6, band 2, 1534.

94 *Brieven van A. aan Z.*, 18.

95 *Ibidem*, 14.

96 Sillem, *Valckenaer*, deel 2, 340-351. Een recente biografie van Bilderdijk neemt zijn betrokkenheid als vaststaand aan, maar betwijfelt zijn auteurschap, omdat hij onder Napoleon 'zelf ook een wat dubieuze rol [had] gespeeld', Honings en Van Zonneveld, *De gefnuikte arend*, 329. Gezien het grillige gedrag van Bilderdijk is dat echter een zwak argument.

97 Honings en Van Zonneveld, *De gefnuikte arend*, 234-239.

98 Sillem, *Valckenaer*, deel 2, 333.

twee kritische reacties uit, onder meer de brochure *Brieven van B. aan II.*, die aan de Leidse hoogleraar H.W. Tydeman werd toegeschreven. Criticus B. noemde de schrijver A. onstaatkundig en onvaderlandslievend en vergoelijkte de door A. aangeklaagden, op enkele uitzonderingen na. Tot die uitzonderingen behoorden Gogel en Ver Huell. De schrijver van de brochure bestempelde hen als verraders van het vaderland, omdat zij zich door 'slinksche vlugt of openlijken tegenstand, als vijandige Franschen gedragen hebben'.⁹⁹

GOGEL IN FRANKRIJK

Gogel kwam medio december 1813 in Parijs aan. Daar vroeg hij geen ontslag, zoals hij de commissarissen in Amsterdam had gesuggereerd, maar ging hij deelnemen aan de Conseil d'État.¹⁰⁰ Ondanks de oorlogssituatie ging het leven in Parijs voor Gogel en de andere leden van de Conseil gewoon door. Zo was er op 19 december een ontvangst bij de keizer, terwijl de leden van de Conseil op 1 januari de keizer een nieuwjaarsgroet brachten 'dans la salle du trône au palais des Tuileries'.¹⁰¹ Gogel werd met egards behandeld, sommige officiële brieven waren gericht aan Baron Gogel, ook zijn titel van intendant-generaal werd nog gebruikt. Natuurlijk zochten de in Parijs verblijvende Hollanders elkaar op, zo nam Gogel op 14 januari deel aan een dinertje bij Van der Goes, lid van het Wetgevend Lichaam.¹⁰²

Gogel schreef begin februari aan Mollien, de minister van de schatkist, dat hij financieel in een 'situation pénible' verkeerde en verzocht dringend om zijn traktement over de maand december ter beschikking te stellen. Hij had 'grand besoin de cet argent'. Na zijn aankomst in Parijs had hij van verschillende mensen moeten lenen om te kunnen leven. Enkele dagen later herinnerde hij aan zijn verzoek, omdat 'je dois payer un mois de logement et de voiture, j'ai des dépenses journalières et je suis sans argent'. In zijn antwoord wees de minister op de benarde situatie van de schatkist, hij kon Gogel voorlopig slechts een voorschot van een derde van het hem toekomende bedrag verstrekken.¹⁰³ Overigens legde Gogel zich weinig beperkingen op; evenals in 1810 verbleef hij in het dure Hôtel de l'Empire.¹⁰⁴

Eind januari verliet Napoleon de hoofdstad om de oorlogshandelingen te leiden. Hij benoemde zijn vrouw Marie-Louise tot regent in zijn afwezigheid en zijn broer Joseph tot luitenant-generaal van het keizerrijk. Enkele maanden bestond er grote onzekerheid over Frankrijks toekomst. De geallieerden waren het niet eens over de oorlogsstrategie, Napoleon langzamerhand uitputten of snel doorstoten

99 *Brieven van B. aan II.*, 11.

100 Zo was er een uitnodiging van de secretaris-generaal van de Conseil voor de vergadering van 11 februari 1814, NA, Gogel, inv.nr. 158.

101 Uitnodiging z.d. (18 december 1813), NA, Gogel, inv.nr. 158, resp. secretaris-generaal Conseil d'État aan Gogel, 31 december 1813, NA, Gogel, inv.nr. 158.

102 Aantekenboekje van Van der Goes, NA, Van der Goes van Dirxland, inv.nr. 87.

103 Gogel aan Mollien, 5 februari 1814, Gogel aan Mollien, 10 februari 1814 en Mollien aan Gogel, 15 februari 1814, NA, Gogel, inv.nr. 158, ook in *GAGN*, deel 6, band 2, 1535-1536.

104 Gegeven ontleend aan archiefstuk Hoppenbrouwer aan Gogel, 18 april 1814, NA, Gogel, inv.nr. 158.

naar Parijs.¹⁰⁵ Een andere vraag was: Napoleon handhaven of hem laten opvolgen door zijn zoon, door een Franse Bourbon of door de als Fransman geboren Zweedse kroonprins Bernadotte, een voormalige maarschalk van de keizer. Napoleon was er op uit zich in een wat kleiner Frankrijk te handhaven. Hij wilde terug naar de ‘natuurlijke grenzen’ en hoopte België met Antwerpen en het Scheldegebied te kunnen behouden. Eind maart naderden de geallieerden Parijs en viel het besluit tot de evacuatie van de keizerin en haar zoon. De Franse regering en de hoge ambtenaren, onder wie Gogel, kregen bevel om de keizerin te volgen naar het voorlopig veilig geachte Blois in het gebied van de Loire.¹⁰⁶

Op 31 maart aanvaardde generaal Marmont een wapenstilstand zonder Napoleon daarin te kennen. Daarna stelde een rompparlement in Parijs een voorlopige regering onder Talleyrand aan. Het parlement besloot tevens om Napoleon af te zetten en om Lodewijk XVIII, de broer van de onthoofde Lodewijk XVI, op de troon te plaatsen. Na enkele dagen van aarzeling trad Napoleon op 6 april af en werd hij naar Elba afgevoerd.¹⁰⁷

Intussen was Gogel naar Blois vertrokken, zijn reis verliep moeizaam, onder meer door gebrek aan vervoermiddelen.¹⁰⁸ Hij bleef eerst steken in Chartres, daarna in Orléans. Daar bereikte hem via de secretaris-generaal van de Conseil de opdracht van de voorlopige regering om naar de hoofdstad terug te keren, omdat de raad zijn werk zou hervatten. Medio april was Gogel terug in Parijs. Anders dan bijvoorbeeld Appellius, die haastig naar Nederland terugkeerde en Willem I om een functie verzocht, bleef Gogel nog in de Franse hoofdstad.

Hoewel ook de voorlopige regering in Parijs aanvankelijk hoopte dat de geallieerden de Hollandse departementen of een deel daarvan aan Frankrijk zouden toekennen, kwam op 23 april een overeenkomst tot stand die de onafhankelijkheid van Nederland officieel erkende. Dat politieke feit was ook voor Gogel een keerpunt. Hij vroeg een paspoort aan en stelde een ontslaaganvraag op, die hij op 29 april overhandigde aan de graaf van Artois, broer en luitenant-generaal van de intussen aangetreden nieuwe koning. In de brief herinnerde Gogel aan zijn functies tijdens de Inlijving, aan zijn terugkeer naar de Conseil d'État in december 1813 en aan de politieke verwickelingen van de laatste weken. Nu zijn land zijn plaats onder de onafhankelijke staten opnieuw had ingenomen en een vorst en een grondwet had gekregen betekende dat volgens hem ook het einde van zijn relatie met Frankrijk. Daarom bood hij zijn ontslag als staatsraad aan. Uit een concept blijkt dat Gogel bij het schrijven nogal naar de goede formulering had gezocht. Zo was de verwijzing naar vorst en grondwet pas naderhand ingevoegd. Ook probeerde hij enkele malen een tekst te schrijven over de gewenste uitbetaling van vier maanden traktement. Blijkbaar vond hij deze tekst te direct, want de claim was in de definitieve brief geschrapt en vervangen door een diplomatiek gesteld verzoek om in

105 Dwyer, *Citizen Emperor*, 463-464.

106 Defermon (Conseil d'État) aan Gogel, 30 maart 1814, NA, Gogel, inv.nr. 158, ook in *GAGN*, deel 6, band 2, 1536.

107 Dwyer, *Citizen Emperor*, 482-487.

108 Gogel aan Defermon, 2 april 1814, NA, Gogel, inv.nr. 158, ook in *GAGN*, deel 6, band 2, 1536.

aanmerking te komen voor gunsten die de nieuwe koning in de toekomst eventueel nog zou toekennen aan mensen die door de politieke veranderingen hun status hadden verloren. Ook betuigde Gogel zijn spijt dat hij de nieuwe koning en diens ‘gouvernement doux, juste et bienfaisant, auquel la France devra le rétablissement de la paix, du repos et du bien-être’ niet zou kunnen dienen.¹⁰⁹ Enkele dagen later ontving Gogel schriftelijk toestemming van de secretaris van staat Vitrolles om naar zijn vaderland terug te keren. Deze betreurde het vertrek van ‘un homme si recommandable par ses lumières et son mérite personnel’.¹¹⁰

Matthijs Lok heeft de brief van Gogel gerekend tot de talrijke adhesieverklaringen die napoleontische ambtenaren schreven aan de nieuwe Franse restauratiemonarchie. Hij verbaast zich erover dat de ‘oude revolutionair’ Gogel zich pragmatisch opstelde.¹¹¹ Gogel had geweigerd te dienen onder Willem I, maar voelde zich niet te goed om de herstelde Franse monarchie te prijzen en om gunsten te verzoeken. Gogel was echter niet zonder meer tegen Willem I of tegen het Oranjehuis, hij zou zelfs een functie onder het Oranjabewind wel hebben geaccepteerd, als hij de indruk had gekregen dat het bewind het door hem gewenste beleid ging uitvoeren. Gogel dacht voor alles in politieke termen. Hij was bereid als minister een raadpen-sionaris, een koning en een keizer te dienen, terwijl hij geweigerd had als bewindsman onder het republikeinse Staatsbewind te functioneren. Steeds was zijn toetssteen de vraag of hij mogelijkheden zag voor zijn beleid. Met zijn ‘revolutionaire pragmatisme’ keek Gogel niet of de regeringsvorm correct was, maar of er goede mogelijkheden waren om invloed te verwerven en resultaten te boeken.¹¹² Verder maakte Gogel als pragmatische koopman verschil tussen woorden en plichtplegingen aan de ene kant en daden aan de andere kant. Hij zag geen bezwaar om als het nodig was te vleien om ‘faveurs’ te krijgen, waar hij gezien zijn eerdere functies zonder meer recht op meende te hebben en waarop hij in latere brieven aan functionarissen van de Franse restauratiemonarchie nog zou terugkomen.

Tijdens zijn verblijf in Parijs schreef Gogel een *Mémoire sur la Hollande* waarin hij nog eens terugkeek op de gebeurtenissen in november 1813.¹¹³ Waarschijnlijk deed hij dat om als buitenstaander zijn gedachten over de complexe politieke en diplomatieke verhoudingen te ordenen. In het stuk, dat hij nooit heeft gepubliceerd, onderbouwde Gogel zijn politieke bezwaren tegen het nieuwe Oranjabewind met een complottheorie. Hij wees op een memorandum dat op 9 november in overleg tussen de Franse diplomaat Saint Aignan en vertegenwoordigers van de geallieerden in Frankfurt was opgesteld, waarin voor Holland een neutrale, onafhankelijk positie was vastgelegd. Gogel schreef dat vertrouwenspersonen in Holland hierover met spoed waren geïnformeerd om een opstand ten gunste van de prins van Oranje uit te lokken en een ‘indépendance véritable’, gepaard gaande met neutra-

109 Gogel aan de graaf van Artois, 29 april 1814, NA, Gogel, inv.nr. 158, ook in ibidem, 1537.

110 Vitrolles aan Gogel, 1 mei 1814, NA, Gogel, inv.nr. 158, ook in ibidem, 1537 (Vitrolles was ‘secrétaire d’état provisoire’).

111 Lok, *Windvanen*, 220.

112 De Haan en Van Zanten, ‘Lodewijk als wegbereider van Willem I?’, 292.

113 *Mémoire sur la Hollande*, 27 februari 1814, ondertekend door ‘Cosmopolite’ (niet-gepubliceerd pamflet), NA, Gogel, inv.nr. 158, ook in Sillem, *Gogel*, 116-130.

liteit, te voorkomen. De Oranjegezinden wilden een door het Oranjehuis gedomineerd bewind dat de bescherming van Engeland genoot. Dat moest een voldongen feit zijn op het moment dat de onderhandelingen over de status van Nederland zouden worden geopend. Zonder tijd te verliezen was bij het terugtrekken van de Franse troepen op 15 november met dat doel een volksbeweging in Amsterdam op gang gebracht. Volgens Gogel hadden betaalde mensen het altijd onredelijke gepeupel opgezet tegen wat hij de partij van de onafhankelijken noemde. Gogel liet nog eens een levendige beschrijving van de ‘terreur et anarchie’ in de hoofdstad volgen, die een recapitulatie was van de brieven die hij in de laatste weken van november aan minister Gaudin had geschreven.

Gogel beschreef vervolgens hoe op 17 november 1813 handlangers van de Engelse regering in Den Haag op het politieke toneel verschenen om de regering in naam van de prins van Oranje over te nemen. Zij hadden twee van hen naar Londen gestuurd om de prins op de hoogte te stellen van de gebeurtenissen, hem te vragen zo spoedig mogelijk naar Holland te komen en om Engelse steun te vragen. Enkele dagen later was de prins inderdaad gekomen, zijn aanhangers hadden hem de soevereiniteit aangeboden, hij had deze aanvaard en hij gedroeg zich als een soeverein. Met deze snel in elkaar gezette actie hadden de Haagse heren volgens Gogel voorkomen dat een neutraal en werkelijk onafhankelijk Holland, zoals dat was overeengekomen tussen de geallieerden, tot stand kwam. Gogel merkte nog op dat de afhankelijke positie waarin Holland daardoor terecht kwam – afhankelijk van Engeland in plaats van Frankrijk – tegen de wens van een groot aantal burgers was.

Er zijn geen aanwijzingen, dat Gogel gelijk had dat na de totstandkoming van de voorstellen van Frankfurt vertrouwenspersonen in Nederland daarover dadelijk waren geïnformeerd en dat zo de opstandige beweging in Nederland in gang was gezet door directe contacten met de leiders daarvan. Van Hogendorp was al lange tijd bezig om zijn machtsgreep van november 1813 voor te bereiden. Hij zal het vage memorandum over een onafhankelijk, neutraal Nederland niet nodig hebben gehad om te constateren dat de toekomst van het land bijzonder onzeker was door de complexe diplomatieke verhoudingen en dat daarom een fait accompli nodig was. Bovendien had Castlereagh weliswaar begin november de gesprekken met Willem Frederik geïntensiveerd, voor beiden kwam echter een telegrafisch bericht op 20 november over de ‘complete revolt in Holland’ als een verrassing.¹¹⁴ Gogel lijkt ook te overdrijven, als hij de aanwezigheid van betaalde infiltranten bij het Amsterdamse oproer op 15 november signaleert.¹¹⁵

Gogel had wel gelijk dat Van Hogendorp in 1813 de bescherming van de Britse

114 Castlereagh aan Willem Frederik, 20 november 1813 (5 uur 's middags), in: *GAGN*, deel 6, band 3, 1970.

115 In de literatuur is hierover niets te vinden, behalve de curieuze mededeling van Zamoyski dat de Britse minister Castlereagh via zijn afgezant Aberdeen geld had betaald aan de Nederlanders die op 15 november in Amsterdam in opstand waren gekomen, Zamoyski, *The Rites of Peace*, 131. Voor zijn dubieuze mededeling levert Zamoyski echter geen onderbouwing. De door hem aangehaalde Chamberlain schrijft wel over Engelse geheime fondsen, maar noemt een latere datum, namelijk 2 december, Chamberlain, *Lord Aberdeen*, 150. Webster vermeldt slechts dat de prins van Oranje met 100.000 pond Engels geld in Scheveningen landde, Webster, *The Foreign Policy of Castlereagh*, 181 en 185.

paraplu zocht.¹¹⁶ Van Hogendorp wenste dat Nederland zich met ‘noeuds indissolubles’ aan Engeland zou binden, zoals hij liet weten aan Henrik Fagel, de vertegenwoordiger van het Huis van Oranje in Londen, in een brief die ook voor het Britse kabinet bedoeld was.¹¹⁷ Dat Gogel de bewerkers der Oranjerevolutie handlangers van Engeland noemde, was dan ook niet verwonderlijk. Volgens de proclamatie van de Prins van 30 november was het herstel van de vrijheid, van het Oranjehuis en van de ‘oude tijden’ vooral te danken aan de ‘grootmoedige bystand’ van de Britten.¹¹⁸ Gogel had terecht de indruk dat de Engelse steun ook een vorm van controle inhield. Ambassadeur Clancarty, die de prins van Oranje op zijn tocht naar Holland vergezelde en zijn functie meer dan tien jaar lang vervulde, ‘belichaamde de Britse patronage over de Nederlanden’.¹¹⁹

Gogels memorie bevestigde dat zijn weigering om in november 1813 in dienst te treden van het Oranjabewind vooral gebaseerd was op politieke motieven. Gogel ging in Parijs geloven in een complottheorie, die zijn afkeer van het nieuwe bewind nog versterkte. Zijn zienswijze stond haaks op de politieke ontwikkeling in het vaderland, waar de nieuwe Oranjevorst intussen vaste voet had gekregen.

De memorie bevatte ook een economisch-politieke utopie die Gogel vanuit een politiek onthechte positie ontwikkelde. Eind februari 1814 zag hij immers het einde van Napoleons bewind snel naderen, waarmee voor hem ook formeel de sinds 1795 bestaande relatie met Frankrijk voorbij was. Hij greep nu terug op zijn oude republicanisme dat hij voor het laatst in 1804 tegenover generaal Marmont en Schimmelpenninck had verdedigd en dat hij in het memorandum als handelsman vooral economisch motiveerde. Gogel achtte het wenselijk dat Nederland zijn oude functie als universele stapelmarkt opnieuw ging vervullen. Dat zou het beste kunnen als het land vrij zou blijven van buitenlandse overheersing en invloed. Daarom bepleitte Gogel een republikeinse eenheidsstaat. Bij een monarchie zouden er volgens hem al heel snel ongewenste verbindingen ontstaan met verwante of bevriende families van de vorst. Alleen een republiek kon tot werkelijke onafhankelijkheid en neutraliteit leiden. De andere mogendheden zouden deze onafhankelijkheid in het belang van de wereldhandel moeten garanderen.

Gogel formuleerde nog een aantal voorwaarden waaraan het bestuur van de republiek zou moeten voldoen. Hij voorzag een wetgevend lichaam, maar waarschuwde dat ‘une démocratie trop étendue donne lieu aux factions’. Hij wilde verder een uitvoerend bewind van vijf personen, bijgestaan door ministers. Een president sloot hij niet langer uit. Om met het oog op de neutraliteit buitenlandse invloeden te weren moesten bestuurders Nederlanders van geboorte zijn, afstammend van niet minder dan drie generaties Nederlandse ouders in de mannelijke dan wel vrouwelijke lijn. Zijn betoog tegen de terugkeer van het ancien régime hield verder impliciet een handhaving van de verworvenheden van de Bataafs-Franse tijd in.

116 Van Sas, *Onze Natuurlijkste Bondgenoot*, 2.

117 Van Hogendorp aan H. Fagel, 25 november 1813, in: *BG*, deel 4, 269-270.

118 Koch, *Koning Willem I*, 231; de proclamatie staat afgedrukt op p. 232.

119 *Ibidem*, 228.

Gogel schreef het memorandum toen er druk onderhandeld werd over Frankrijk en zijn voormalige satellieten. Volgens Gogel was de Oranje-omwenteling die in Nederland was bewerkstelligd met afhankelijkheid van Engeland in tegenspraak met de tekst van de voorstellen van Frankfurt. De continentale machten zouden hun handel niet aan de dictatuur van Engeland willen onderwerpen en wensten daarom volgens hem werkelijke onafhankelijkheid in de zin van neutraliteit. De voorstellen van Frankfurt waren echter minder duidelijk dan Gogel voorstelde.¹²⁰ De onderhandelingen die volgden gingen meer over de omvang van Nederland dan over de precieze status van het land. De gebeurtenissen in maart en april zullen ontnuchterend zijn geweest voor Gogel. De continentale mogenheden legden zich neer bij een door Engeland gedomineerd Oranjebewind.

Het memorandum liet vooral zien hoezeer een sterke handelspositie en een daarop gerichte vrijhandel centraal stonden in Gogels gedachten nu een nieuwe onafhankelijkheid tot stand kwam. Daarmee zag hij goede kansen voor een herstel van de stapelmarkt en de welvaart van Nederland.

120 Renier, *Great Britain and the Netherlands*, 94.